

ALGIMANTAS LIEKIS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

PREL. MYKOLAS KRUPAVIČIUS – NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS KŪRĖJAS IR GYNĖJAS

Prelate Mykolas Krupavičius,
a Creator and Defender of Independent Lithuania

SUMMARY

October 1, 2010 marks the 125 anniversary from the birth of Mykolas Krupavičius, one of the most well-known personalities, who recreated and consolidated independent Lithuania. He was the fighter for Lithuanianism, organized and implemented a land reform, a politician, journalist, and a conspicuous figure in emigration. December 4, 2010 is the date, marking 40 year from his death. A good number of articles and books were written about M.Krupavičius and his works, whereas his activity in exile, in Germany and the USA, as well as his views as the Chairman of the Chief Committee for the Liberation of Lithuania (VLIK) and the Executive Council were accorded insufficient attention on the part of researchers. Thus, today, while remembering this venerable Lithuanian, we shall attempt to make analysis of his views and simultaneously to evaluate his role in the consolidation of the independent state by the Lithuanian nation, as well as in the postwar years when the nation fought for its Freedom and Independence.

SANTRAUKA

Šiomet, spalio 1 d. sukako 125 metai nuo vieno žinomiausių kunigų, ateitininko, nepriklausomos Lietuvos atkūrėjo ir jos stiprintojo, kovotojo dėl lietuviybės, žemės reformos organizatoriaus ir įgyvendintojo, politiko, žurnalisto, visuomenės veikėjo prelado Mykolo Krupavičiaus gimtadienio, o gruodžio 4 d. – 40 metų nuo jo mirties. Apie Krupavičių ir jo darbus nemažai parašyta straipsnių ir knygų, tačiau iki šiol tyrinėtojų gana menkai tenagrinėta jo veikla tremties metais Vokietijoje ir JAV, jo, kaip Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK'o) ir jo Vykdomosios Tarybos pirmininko veikla ir nuostatos. Tad prisimindami šį garbingą lietuvių kunigą, politikos ir visuomenės veikėją, vieną produktyviausių žurnalistų ir veikliausių

RAKTAŽODŽIAI: Mykolas Krupavičius, žemės reforma, VLIK'o pirmininkas, diplomatinis šefas.

KEYWORDS: Mykolas Krupavičius, land reformer, Chairman of VLIK, chief of diplomacy.

lietuvių gynėjų, pamėginsime šiame straipsnyje panagrinėti, o tuo pačiu ir įvertinti jo vaidmenį lietuvių Tautai ginant ir įtvirtinant savo Nepriklausomą valstybę, o pokario metais – kovojant dėl Lietuvos Laisvės ir Nepriklausomybės.

VLIK'O PIRMININKAS VOKIETIJOJE

Krupavičiaus nuostatos dėl Lietuvos Nepriklausomybės ir savo Tautos ypač išryškėja pažvelgus į jo, kaip Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK'o) pirmininko tremtyje, veiklą. Jos, kaip ir visos kitos, ypač visuomeninės veiklos, jis ėmėsi pasiaukojamai. „Visuomeninė tarnyba – tai Dievo tarnyba. Kas jos nevykdo, yra žemės našta,“ – rašė jis. Ir toliau: „Visuomeninę tarnybą atlieka ne tik atitinkamai kvalifikuotas visuomenininkas, bet ir kiekvienas žmogus, kuris, susitikdamas su kitu, mažiau išsąmonintu, savo broliu, traktuoja jį ne tik kaip automatišką robotą, bet kaip žmogų, kuris jo poveiky gali pasidaryti geresnis ir tobulesnis. Tai reikalauja pirmiausia širdies aukos, visuomeninio budrumo ir jautrumo.“⁸

VLIK'ą įkūrė antinacinio pasipriešinimo lietuvių pagrindinės organizacijos 1943 m. lapkričio 25 d. Kaune. Pirmininku išrinko Vasario 16-osios akto signatarą socialdemokratą prof. Steponą Kairį. Tuo metu Krupavičius jau buvo gestapo įkalintas. Svarbiausiu savo tikslu VLIK'as nurodė atkurti nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę. „VLIK'as, vadovaudamas Tautos kovoms ir darbams Lietuvai išlaisvinti, Lietuvos valstybės suverenių organų veikimui atstatyti, demokratinei Lietuvos santvarkai atkurti ir kraštui nuo bolševizmo ir kitų jo gyvenimą ardančių veiksnių apginti, vykdydavo plačiausią visuomenės konsolidaciją, lygins politinių grupių tarpusavio nesu-

tarimus,“ – skelbta VLIK'o 1944 m. vasario 16 d. programinėje deklaracijoje.⁹

VLIK'as buvo visuotinės lietuvių tautos rezistencijos ir jos organizacijų demokratinė išraiška, okupuotos Lietuvos politinių partijų, grupių, sambūrių, atstovaujančių visai lietuvių tautai, prisiėmusių atsakomybę už ją, veiklos rezultatas. Prie VLIK'o buvo sudarytos komisijos, spręsti visiems su Lietuvos išsivadavimu susijusiems jos ūkio, švietimo ir mokslo atkūrimo klausimams. Buvo įkurta pagrindinė radijo stotis, kurios bangos pasiekdavo ir Švediją. Tačiau 1944 m. pavasarį, gestapui susekus centralizuoto vadovavimo pasipriešinimui centro susikūrimą, didžioji dalis jo vadovų buvo areštuoti. Bet išlikusieji tik po keleto mėnesių vėl mėgino atnaujinti veiklą. SSRS okupuojant Lietuvą, buvo nutarta VLIK'ą perkelti į Vokietiją, perduodant įgaliojimus ten jau buvusių lietuvių veikėjų Delegatūrai: prel. Krupavičiui, R. Skipičiui, V. Sidzikauskui, K. Škirpai. Tiesa, ir Lietuvoje dar kurį laiką VLIK'o veiklą mėgino tęsti likę jo nariai – A. Gineitis, V. Šilas, J. Januška ir kai kurie kiti. Bet metų pabaigoje ir 1945 m. pradžioje jie visi KGB buvo areštuoti. Tad ir visa VLIK'o veikla ėmė rūpintis jo Delegatūra Vokietijoje. 1945 m. kovo mėn. pradžioje, vokiečiams paleidus iš kalėjimo prof. S. Kairį bei kitus VLIK'o vadovus, Delegatūra atsistatydino ir veiklai vėl ėmė vadovauti Lietuvos pagrindyje veikusi taryba. 1945 m. birželio 15 d. VLIK'o pirmininku

išrinktas prel. Krupavičius. Pirmiausia jis ėmėsi, kad VLIK'as būtų pripažintas Vokietiją okupavusių JAV, D. Britanijos ir kitų Vakarų valstybių kaip SSRS okupuotos Lietuvos teisėtas atstovas – Seimas, nes jį sudarė visos partijos ir organizacijos, atstovavusios Lietuvą vokiečių okupacijos metais. Krupavičiaus iniciatyva birželio 23 d. priimtoje VLIK'o Deklaracijoje buvo nurodyta: „Iki Lietuvos gyventojų demokratiniu būdu išrinktas Lietuvos Seimas priims Lietuvos Respublikos konstituciją, Lietuvos valstybė bus tvarkoma VLIKo priimtais laikiniais konstituciniais dėsniais, kurie savo esme ir dvasia atitiks Lietuvos Steigiamojo Seimo priimtą konstituciją (...). Iki susirinks demokratiniu būdu išrinktas Lietuvos Seimas, VLIKas ir toliau palieka veikti kaip įstatymų leidžiamoji ir vyriausybę kontroliuojanti institucija (...). Tinkamam laikui atėjus, VLIKas, jį sudarančių partijų ir kovos organizacijų sutarimu, sudarys koaliciniais pagrindais Laikinąją Tautinio Vieningumo Vyriausybę.“ Buvo numatyta, kad nepriklausoma Lietuva bus demokratinė ir vadovausis 1922 m. LR Konstitucija.¹⁰

1946 m. lapkričio 2 d. VLIK'as sudarė ir savo Vykdomąją Tarybą (Lietuvos Vyriausybę tremtyje), kreipėsi į Vokietiją okupavusių Vakarų valstybių vyriausybes dėl jos pripažinimo teisėta. Sudarė pagal ūkio ir kultūros sritis komisijas – ministerijas, kurių nariai drauge su mokslininkais ir ūkio specialistais ėmė rengti Lietuvos ūkio ir kultūros atkūrimo ir tolimesnio plėtojimo planus, o taip pat švietimo, studijų ir mokslo plėtojimo būsimoje nepriklausomoje Lietuvoje programas. Iki 1949 m. buvo parengtos gana plačios studijos apie viso Lietuvos ūkio atkūrimą

ir plėtojimą. Jose vyravo ir paties VLIK'o pirmininko Krupavičiaus nuostatos: nepriklausomoje demokratinėje Lietuvoje ekonomika turi būti ugdoma pagal valstybinius planus. Beje, tokios nuostatos tada vyravo visame pokario pasaulyje, nes daugelis buvo nusivylę nuo 1930 m. vyravusiomis laisvojo kapitalistinio ūkio idėjomis; tikėta, kad tik esant planingam socialistinės pakraipos ūkiui, bus įmanoma įgyvendinti ne tik politinę, bet ir ekonominę demokratiją. Tačiau greitai įsitinkinta, kad „planingo ūkio“ šalys, ypač patekusios SSRS valdžion, ėmė nepalyginamai lėčiau atkurti savo ekonomikas, negu neatsisakiusios laisvosios rinkos, tokios kaip VFR, Prancūzija ir kai kurios kitos. Tad pamažu buvo atsisakyta ir išvaduotos Lietuvos ūkio atkūrimo planų rengimo. Ir dar dėl to, kad tolo viltys apie Lietuvos išlaisvinimą.¹¹

Atkurtojo VLIK'o veiklą Vokietijoje ypač trukdė nuo pat pirmųjų dienų prasidėję jo nesutarimai su buvusios nepriklausomos Lietuvos diplomatais šalyse, nepripažinusiose SSRS įvykdytos okupacijos teisėta. Ypač aršios diskusijos vyko su Lietuvos pasiuntiniu Italijoje S. Lozoraičiu, besiskelbiančiu, kad jis esąs ne tik visų kitų pasiuntinių šefas, bet tarsi ir vykdamas Lietuvos Prezidento ir Ministro Pirmininko pareigas tremtyje. Jis tas savo pretenzijas grindė buvusio Lietuvos užsienio reikalų ministro J. Urbšio 1940 m. birželio 2 d. telegrama apie jo paskyrimą „diplomatinio šefu“, taip pat 1940 m. lapkričio 22 d. Šveicarijoje Prezidento A. Smetonos vėlesne data – tariamai 1940 m. birželio 15 d. Kybartuose pasirašytu aktu, kad iš pareigų atleidžiamas Ministras Pirmininkas A. Merkys, o į šią vietą paskiriamas diplomatas

Stasys Lozoraitis. Tačiau Krupavičiui, kaip ir daugeliui kitų lietuvių veikėjų, tie dokumentai atrodė niekiniai, nes Lietuvos juridiniuose aktuose nebuvo tokios pareigybės – „diplomatijos šefo“, be to, diplomatų skyrimas buvo ne užsienio reikalų ministro kompetencija; negaliojantis buvo ir toli nuo Lietuvos pasirašytas Prezidento A. Smetonos aktas. Tačiau savo tariamų įgaliojimų nenorėjo atsisakyti nei S. Lozoraitis, nei kai kurie kiti diplomatai. Bet juos tarsi paneigė įsikūrus VLIK'as, pasiskelbęs, kaip sakytą, vieninteliu teisėtu okupuotos Lietuvos valstybės atstovu užsienyje. Tad dažnai pretenzijos būti „teisėtais atstovais“ nustelbdavo ir okupuotos Lietuvos interesus. Taip, pavyzdžiui, 1945 m. pabaigoje „diplomatijos šefui“ sužinojus apie VLIK'o kreipimąsi į Vakarų valstybių vyriausybes dėl SSRS vykdomos Lietuvos okupacijos, dėl VLIK'o pripažinimo okupuotos Lietuvos teisėta atstovybe, „diplomatijos šefas“ išsiuntė analogiškus memorandumus, pasirašydamas kaip „Einantis Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas Ministras Pirmininkas Stasys Lozoraitis“. Vakarų šalių vyriausybėms, negalinčioms suvokti, kuri iš tų dviejų „atstovybių“ tikra, buvo pretekstas nereaguoti nė į vienos jų memorandumus ir pareiškimus.

Nesutarimus tarp dviejų išsilaisvinimo atstovybių aitrino dar ir tai, kad „diplomatijos šefo“ tarnybos skelbėsi besivadovaujančios 1938 m. Lietuvos Konstitucija, o VLIK'as – 1922 m. demokratinės Lietuvos Konstitucija. Kad pašalintų nesutarimus, daugiausia VLIK'o pirmininko prel. Krupavičiaus pastangomis, 1946 m. liepos 12 d. Berne, Šveicarijoje, organizuota bendra VLIK'o konferencija su Lietuvos

diplomatijos atstovais ir jų „šefu“ S. Lozoraičiu, kas turi teisę vadovauti lietuvių išeivijai, Lietuvos išlaisvinimui. Po dviejų savaitių trukusių diskusijų buvo sutarta, kad vadovaus VLIK'as, remdamasis 1922 m. demokratinės Lietuvos Konstitucija, o jo Vykdomosios Tarybos užsienio politikos skyriui – „šefas“ S. Lozoraitis. Tačiau po savaitės S. Lozoraitis atsisakė pripažinti konferencijos nutarimą, motyvuodamas, kad diplomatinė tarnyba negali būti pavaldi VLIK'ui.¹²

Dar buvo keletas „išlaisvintojų“ konferencijų, bet jose taip ir likta prie pirminių nuostatų: VLIK'as ir „diplomatijos šefo“ tarnybos dirba savarankiškai, kaip ir skelbėsi turinčios „kovojančios Lietuvos“ įgaliojimus ir palaikančius ryšius su ja. Beje, jos globotos skirtingų žvalgybų: VLIK'as – daugiausia JAV ir Vakarų Vokietijos saugumiečių, o „šefas“ ir jo tarnybos – Anglijos ir Švedijos. Tad ir laikėsi kiek skirtingų taktikų dėl okupuotos Lietuvos: „šefo“ tarnybos skatino Lietuvoje neginkluotą pasipriešinimą, „jėgų išsaugojimo taktiką“, VLIK'as – partizaninį karą, ginkluotą pasipriešinimą. „Taikaus“ pasipriešinimo idėjas kūrėjas ir skatintojas buvo KGB, kurio agentai kontroliavo tariamai pagrindžio kovai vadovauti įsikūrusį Vyriausiąjį Lietuvos atstatymo komitetą. Ryšiams daugiausiai su užsienio lietuvių pasipriešinimo centru tariamu vadovu buvo KGB agentas prof. Juozas Markulis; jis palaikė ryšius su Švedijos žvalgyboje dirbusiu ir KGB užverbuotu „vaduotoju“ Juozu Deksnium, kuris, visokeriopai remiamas anglų ir švedų žvalgybininkų, Stokholme įkūrė pagal KGB planus suformuoto Vyriausiojo Lietuvos atstatymo komiteto (VLAK'o) delegatūrą, jo informacinį centrą, turėjusį aprūpinti ir „diplomatijos šefą“ tariamai

visų antisovietinio pasipriešinimo organizacijų iš okupuotos Lietuvos informacija, o iš tikrųjų dezinformuoti „šefą“ ir visą tautinę išeiviją. Dar daugiau: VLAK'o agentai skelbė, kad „kovojuanti Lietuva“ pripažįsta tik vieną vadovavimo centrą – „diplomatinį šefą“. KGB Lietuvoje mėgino panaudoti tuos pačius metodus, kaip ir Latvijoje: supriešinti užsienyje esančias latvių tautines organizacijas, jas globojusius švedų ir anglų žvalgybų centrus, leidžiant kai kuriems atsiųstiems žvalgams sugrįžti po susitikimų su tariamais latvių partizanais, nors iš tikrųjų su specialiais latvių partizanų uniformomis perrengtais kagėbistų būriais, kurie perduodavo daug apie padėtį krašte dezinformuojančios medžiagos, tarp kurios ir veiklesnius Vakaruose kompromituojančios.

Apie nesutarimus tarp „vaduotojų“ Vakarų šalyse, jų gaunamą iškreiptą informaciją, greitai pajuto Lietuvos partizanai, „vienų vieni“ kovoiantys mirtiną karą su okupantais. Norėdami išsiaiškinti, o taip pat gauti ne tik žodinės paramos, nuo 1947 m. pradžios jų atstovai keletą kartų mėgino per Lenkiją patekti į Vakarus. Tačiau jų nepasiekdavo, dažniausiai dėl J. Deksnio perduotos klaidingos informacijos. Ir tik 1947 m. gruodžio 14 d. pasiųstiems partizanams Juozui Lukšai ir Kazimierui Pypliui, 1948 m. pavasarį, po daugybės kautynių, pasisėkė prasiveržti į Vakarus. Iš pradžių jie atsidūrė Švedijoje. J. Deksnys ir kiti VLAK'o delegatūros nariai ėmė visaip trukdyti partizanams susisiekti su VLIK'u ir jo vadovu Krupavičiumi. Tik 1948 m. liepos pradžioje jiems pasisėkė nuvykti į pietų Vokietiją, kur buvo sutikti VLIK'o pirmininko prel. Krupavičiaus, narių – V. Sidzikausko, prof.

S.Kairio, prof. J. Brazaičio ir kitų. 1948 m. liepos 7–9 dienomis Baden Badene (Vokietija) įvyko atvykusių partizanų ir VLIK'o bei kitų išsilaisvinimo organizacijų atstovų pasitarimai, pirmininkaujant prel. Krupavičiui. Nutarta, kad okupuotame krašte išsilaisvinimo kovai vadovauja kovotojų sudaryta centrinė vadovybė, užsienyje – VLIK'as ir jo sudarytoji Vykdomoji taryba (Vyriausybė), į kurią buvo numatyta įtraukti užsienyje tebesančių Lietuvos diplomatinių tarnybų atstovus, o taip pat atstovus iš okupuotos Lietuvos. Buvo apibrėžtos visų dalyvaujančiųjų teisės ir pareigos. Prel. Krupavičiaus pastangomis buvo susitarta ir su 1941 m. antibolševikinio Birželio sukilimo sudarytosios Lietuvos Laikinosios Vyriausybės nariais, kurie 1948 m. spalio 5–6 d. Pfulingene bendroje konferencijoje perdavė Lietuvos Vyriausybės tremtyje sudarymo mandatą VLIK'ui. Tik „diplomatinis šefas“ S. Lozoraitis ir VLAK'o atstovas J. Deksnys nesutiko su pasitarimo dalyvių nutarimu nutraukti VLAK'o veiklą tiek Lietuvoje, tiek tariamos jo Delegatūros Švedijoje.¹³ 1950 m. spalio 3 d. J. Lukša dar su dviem partizanais (Benediktu Trumpiu ir Širviu) sugrįžo toliau ginklu kovoti su okupantais. Lukša žuvo 1951 m. rugsėjo mėn. pradžioje tarp Veiverių ir Prienų miškų, pakliuvęs į kagėbistų pasalą. Lukšą iki pat savo gyvenimo pabaigos prisimindavo prel. Krupavičius, visur minėdamas jį kaip vieną kilniausių Lietuvių, pasirinkusį kovą ir mirtį vardan savo Tautos, nepriklausomos Lietuvos. Ir Lukša minėjo Krupavičių kaip vieną didžiausių Lietuvos patriotų, rimčiausių išsilaisvinimo kovos vadų. Tačiau tuomet ir visas partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje geso, daugeliui žuvus ginkluotoje kovoje,

okupantams ištrėmus į Sibiro platybes ar uždarius į koncentracijos lagerius jų rėmėjus. Sparčiai silpnėjo ir VLIK'o veikla V. Vokietijoje, vis daugiau jo aktyviausių dalyvių emigruojant į kitas valstybes. Tad nepaisant prel. Krupavičiaus ir jo bendraminčių didelių pastangų, nepasisekė apsijungti bendrai veiklai su „diplomatijos šefo“ tarnyba, nors tokio apsijungimo reikalavo ir dar kovojantys Lietuvoje partizanai. Išgyvendamas dėl to Krupavičius rašo: „Tėvynė lietuviui turi būti aukščiausias žemiškas gėris ir vyriausias tikslas. Jai jis turi pašvesti gražiausias proto, širdies ir kūno jėgas. Lietuvis turi žiūrėti į visus savo pergyvenimus, veiksmus ir gyvenimo įvykius ir vertinti juos iš savo Tėvynės meilės taško, ir nuo jaunystės dienų mokyti bendrąją visuomeninę gerovę statyti aukščiau savosios asmeninės gerovės, nors tai pareikalautų ir kraujo, bei padėti savo gyvybę ant Tėvynės aukuro.“¹⁴

Tiesa, 1950 m. rudenį S. Lozoraitis sutiko susijungti, bet tik pagal jo pateiktus reikalavimus: VLIK'as atsisako pretenzijų atstovauti Lietuvai; visus keliamus klausimus derina su „diplomatijos šefu“ ir panašiai. Galima sakyti, reikalavo, kad VLIK'as tapti tik „šefo“ vykdomąja tarnyba. Bet Krupavičius nepasidavė ir toliau ieškojo kelių bendradarbiauti. Ir, nepaisant priešingumų, daugeliu atvejų, kai būdavo keliami Lietuvos išlaisvinimo klausimai, sutardavo kaip dvi savarankiškos okupuotos Lietuvos atstovybės. Bet tiems susitarimams pasiekti reikėdavo sugaišti be galo daug laiko. Skaitant tų bendrų posėdžių „ypač slaptais“ įvardytus protokolus, dažnai atrodo, kad susitinka ne tos pačios pavergtos tautos, o kariaujančiųjų šalių atstovai:

kartais po keletą dienų diskutuodavo, kas iš dalyvaujančiųjų koku titulu turi būti vadinamas; ne kartą susitikimas taip ir iširdavo vien todėl, kad dalyviai nesutardavo, ar „diplomatijos šefas“ tikrai yra toks, ar turi teisę kalbėti Tautos vardu. Atrodo, tokios „titulų“ aistros specialiai buvo kurstomos daugelyje, ir ne tik „diplomatijos šefo“, organizacijų infiltruotų KGB agentų. Tai patvirtina ir buvusio KGB archyvo dokumentai: dažnai praėjus tik keletai valandų po „slapčiausio“ vaduotojų posėdžio, apie nutarimus jau žinodavo Maskvos ir Vilniaus kagėbistai. Vienu tokiu agentu buvo ir VLIK'o sekretorius V. Alseika, karui baigiantis kartu su pabėgėliais pasiūstas į Vakarų. Taip apie visą išeivių veiklą jis KGB perduodavo iki tol, kol grėšiant demaskavimui 1972 m. sugrįžo į SSRS ir savo žvalgybinę veiklą aprašė 1977 išleistoje knygoje *Trys dešimtmečiai emigracijoje*. Daug savo globėjams kagėbistams pasidarbavo, reikšdamasis ypač aktyviai tarp „Lietuvos vaduotojų“ buvęs Lietuvos kariuomenės karininkas poetas Juozas Mikuckis. Sugrąžintas į SSRS 1974 m. Vilniuje išleido knygą *Šioje ir anoje pusėje*.

Iš KGB archyvuose išlikusių dokumentų matyti, kad tų „veikėjų“, kurių užsienyje dirbantys agentai nematė galimybių sukompromituoti, priversti bent neutraliai laikytis SSRS, patylėti dėl Lietuvos okupacijos, planavo net nužudyti. 1953 m. pradžioje pirmuoju tarp tokių KGB buvo įrašiusi VLIK'o pirmininką prel. Krupavičių, po jo – Lietuvos kariuomenės generolą Stasį Raštikį, vieną iš 1941 m. antibolševikinio Birželio sukilimo vadovų Leoną Prapuolenį ir kai kuriuos kitus. Buvo atrinkti ir budeliai – KGB darbuotojai, kuriuos buvo numaty-

ta pasiūsti į Vakarus tai užduočiai įvykdyti. Tik nežinia kodėl, ar Stalino mirtis, prasidėjusi kova po jos dėl valdžios, ar kitos priežastys lėmė, kad tas „nuožmių antitarybininkų“ sunaikinimo planas nebuvo įgyvendintas.¹⁵

Tačiau nepaisant vidinių nesutarimų, VLIK'as ir diplomatinė tarnyba kasmet įteikdavo Vakarų valstybių Vyriausybėms po keliasdešimt memorandumų dėl Lietuvos okupacijos, jos žmonių trėmimų ir žudymų, nuolat informuodavo įvairiomis kalbomis leidžiamuose periodiniuose savo leidiniuose, knygoose, o taip pat – per Miuncheno, Madrido radijo stotis, o kiek vėliau net per Manilos (Filipinų) radijo stotis.

Lietuviams ėmus masiškai emigruoti iš Vokietijos į kitas valstybes ir įsitikinus, kad Lietuva dar negreit gali būti išvaduota, Krupavičius buvo tarp tų, kurie gvildeno mintis, kad VLIK'ą reikia perkelti į JAV, kurioje daugiausia iš kitų šalių buvo susitelkę ir telkėsi lietuvių, veikė daug stiprių lietuvių organizacijų, iš jų – Pasaulio lietuvių bendruomenės, Amerikos lietuvių tarybos, BALF'o (Bendrasis Amerikos lietuvių šalpos fondas, įkurtas dar 1944 m.) ir daugelis kitų. Nuo 1954 m. pavasario Krupavičius, taip pat ir Vykdomosios Tarybos pirmininkas K. Žalcauskas, pradėjo organizuoti VLIK'o persikėlimą į JAV. Tų metų birželio 17 d. Krupavičius drauge su JAV lietuvių veikėjais L. Šimučiu, P. Žadeikiu, P. Grigaičiu, A. Rudžiu ir kitais buvo priimti JAV Valstybės departamente, o kiek vėliau Krupavičius – viceprezidento R. Niksono ir grupės kongresmenų. Priėmimuose prašyta, kad JAV Vyriausybė pripažintų VLIK'ą okupuotos Lietuvos Vyriausybę užsienyje. Tačiau valdžios atstovai tik

pareiškėdavo, kad jie nepripažįsta Lietuvos okupacija teisėta. Bet kiek vėliau Kongresas sudarė komisiją Baltijos valstybių okupacijai tirti, vadovaujamą kongresmeno Ch. J. Kersteno. Prel. Krupavičius buvo tarp pirmųjų, pateikusių šiai komisijai įrodymų apie SSRS vykdomą Lietuvos okupaciją, lietuvių Tautos genocidą. Iš viso buvo pateikti 335 liudininkų parodymai, kurie vėliau paskelbti septyniuose tos Komisijos darbų tomuose. Ir JAV, kaip ir kitų Vakarų šalių valdantieji, tarsi juos pamiršo – tie duomenys nė karto nebuvo pateikti kaip SSRS kaltinamieji, kaip ir slaptieji protokolai apie Molotovo – Ribentropo paktą.

1955 m. lapkričio 24–27 d. Niujorke organizuota Krupavičiaus pirmininkaujama VLIK'o sesija, kuri pritarė jo persikėlimui į JAV. Krupavičius išskėlė mintį ir apie VLIK'o statuto pakeitimą, kad jis atsisakytų Lietuvos atstovybės statuso, o taptų viso pasaulio lietuvių kovai dėl Lietuvos išlaisvinimo vadovaujanti organizacija, tuo pačiu, kad jungtų ir jau išėivijoje susikūrusias tautines organizacijas.

Atsisakant pretenzijų būti Lietuvos atstovybe ir tapus išėivijos lietuvių organizacija, neliko ir diskusijų su „diplomatinės šefu“ priešasčiu. Bet Krupavičius, skųsdamasis pablogėjusia sveikata, atsisakė toliau pirmininkauti VLIK'ui. Naujuoju jo pirmininku išrinktas buvęs Lietuvos kariuomenės karininkas, 1941 m. Birželio sukilimo Laikinosios Vyriausybės finansų ministras Jonas Matulionis. 1957 m. gegužės 5 d. VLIK'as savo posėdyje nutarė pripažinti užsienyje veikiančią „diplomatinės šefo“ instituciją ir bendradarbiauti su ja visais su Lietuvos išvadavimu susijusiais klausimais. Kru-

pavičius liko VLIK'o Tarybos narys, buvo renkamas į įvairias jo komisijas. Bet ir toliau jis ypač daug laiko ir energijos skyrė Lietuvių krikščionių demokratų sąjungos darbui, buvo jos Garbės pirmininkas (nuo 1950 m.), redagavo jų žurnalą *Tėvynės sargas* (1947–1950 m.), o 1951–1956 m. buvo ir Europos krikščionių demokratų unijos įgaliotinis lietuviams tremtyje. Daug rašė lietuvių spaudai, rūpinosi lietuviybės išsaugojimu, ypač lietuviškomis mokyklėlėmis. Lietuviškojo švietimo darbas „turi būti dirbamas visomis jėgomis, visa energija ir išmanymu ir be jokio nusileidimo bei kompromisų. Jaunimas yra mūsų gyvenimo šaknys. Jos nudžius – išnyks ir viršūnės: garsiosios dainų šventės, didingos šokių šventės ir nebebus kam žodžio tarti dėl Lietuvos Laisvės.“¹⁶

Krupavičius reikalavo iš lietuvių bendruomenių, kad jos ir svetimuose kraštuose vaikų darželiuose, pradžios mokyklose vaikus mokytų tik lietuviškai, kad jie būtų gerai supažindinami su Lietuvos istorija, geografija, išmokomi daug lietuviškų dainų, bažnyčiose girdėtų lietuviškai sakomus pamokslus, lietuviškai klausoma išpažinčių, o ir iš viso, lietuvių pastatytos bažnyčios turi būti lietuviškos, pačių lietuvių valdomos ir tautinės dvasios.¹⁷

Panašius reikalavimus jis nuolat kėlė ir JAV vyskupams, dažniausiai anglams ar airiams, siekusiems, kad valdomose bažnyčiose būtų tik anglų kalba. Savo reikalavimus jis mėgindavo pagrįsti popiežiaus Jono XXIII enciklika, kad didelis nusikaltimas yra tautinių mažumų jėgų silpninimas. Bet nemažiau Krupavičius dėl lietuvių jaunimo spartaus anglėjimo kaltino pačius tėvus, lietuvius

veikėjus, kuriems dažniausiai svarbi tik karjera, materialinė gerovė, o ne paliktoji Lietuva, lietuviybės išlaikymas. Krupavičius tautiečius vertino ne pagal jų užimamas pareigas, gaunamus atlygius, o pagal jų darbą ir aukas pavergtai Tėvynei.

1959 m. parašė ir išleido knygą *Lietuviškoji išeivija*, o po poros metų Čikagoje *Draugo* spaustuvėje išspausdino bene storiausią (723 p.) savo knygą *Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje*. Beje, Krupavičius, nepaisant labai intensyvaus darbo politikoje ir visuomeniniame gyvenime, niekuomet neužmiršdavo esąs kunigas. Nors bažnytinėje hierarchijoje jis ir neužėmė aukšto posto (1948 m. Pijus XII jam suteikė prelado titulą), bet visuomet, kiek leido jėgos, vietinėse Katalikų Bažnyčiose aukodavo ir Šv. Mišias. Jas aukojo ir persikėlęs į JAV. (Jis buvo apsigyvenęs pas savo sesers dukrą Bulotienę Čikagoje, kiek vėliau vyskupas V. Brizgys išrūpino jam butą Cicere, Čikagos rajone.) Gyveno labai kukliai. Iš pensijos. Bet niekam nesiskųsdavo, o dar stengėsi sušelpiti ir kitus. Atidžiau pažvelgus į tą jo veiklą, galima pastebėti, kad daugeliu atvejų ją skatino kunigystės pareigos, jų suvokimas kaip tarnavimo savo Tautai, visiems žmonėms. Bet kai atsidurdavo kryžkelėje, ką rinktis, jis nedvejodamas pasirinkdavo Bažnyčią, jos idealų gynimą. Tai ypač akivaizdu ir iš jo 1940 m. spalio 7 d. Memorandumo okupacinei valdžiai, LKP(B) CK ir LTSR Aukščiausiajai bei Liaudies komisarų taryboms. Memorandume jis išvardijo visą žalą, kurią daro Lietuvos Bažnyčiai naujoji valdžia, nurodydamas, kad persekiama Bažnyčia ir suvaržomos tikinčiųjų laisvės tik dėl nesusipratimo, nes ir Kris-

tus, ir Bažnyčia, kaip ir bolševikai, nori tik visiems žmonės gerovės ir teisingumo. Tad jei bolševikinė valdžia bendrautų su Bažnyčia, bendromis jėgomis ieškotų sprendimų, būtų pasiekiamas ir visuomenės gyvenimo pagerėjimas.¹⁸

Okupacinė valdžia, gavusi šį kunigo Krupavičiaus laišką, pasižiūrėjo į jį kaip į įžeidžiantį, kaip „antivalstybinį“ ir ne kartą tardė, grasino tremtimi ir kalėjimu. Bet pokario metais tremtyje ir emigracijoje daug kas primindavo jam tą jo pasirašytą memorandumą bolševikų valdžiai, kad sumenkintų jį, įrodytų buvusį kolaborantu ir tuo pačiu sumenkintų pačios Bažnyčios autoritetą. Žinoma, tai, kad jis vylėsi, jog okupacinė bolševikų valdžia leis nevaržomai veikti tokiai galingai organizacijai kaip Katalikų Bažnyčia, buvo naivu. Bet tuo metu dar buvo vilčių, kad gal Lietuva iš tiesų turės daugiau laisvių negu kitoje SSRS dalyje. Kita vertus, tai jam buvo pamoka, kad su bolševikiniais okupantais jokia demokratinė diskusija neįmanoma. Ir Lietuva turės tiek laisvės, kiek jos išsikovos. Tad būdamas VLIK'o pirmininku, jis visuomet pasisakydavo už ginkluotą lietuvių Tautos kovą dėl savo Laisvės ir Nepriklausomybės.

Per visą gyvenimą įtemptas darbas pakirto jos jėgas. Mirė jis 1970 m. gruodžio 4 dieną. Testamente tarp kitų dalykų rašo: „Prie karsto turi būti kryžius ir lietuviškoji trispalvė vėliava. Nei pamoksle, nei kalbose mano asmens neliesti. Pamokslininkas ir kalbėtojai teprimena lietuviškai visuomenei tuos idealus, kuriems visą gyvenimą tarnavau ir skelbiau kiekviena proga: laisva, nepriklausoma Lietuva, nenuilstama ir nenutraukiama kova dėl jos išlaisvinimo; rėmimas tų instituci-

jų darbu ir finansais, kurios vadovauja tam laisvinimui – VLIK'ą ir ALT'ą; išlaikyti lietuvių kultūrą ir lietuvių kalbos meilę; išauklėti lietuviškąjį jaunimą taip, kad sugebėtų ir norėtų tęsti kovą dėl Lietuvos laisvės ir lietuviybės išlaikymo lietuviškoje išeivijoje. To nori ir reikalauja ne tik Tėvynė, bet ir Dievas. Katalikuose palaikyti gyvą tikėjimą, nes jis yra stiprus akstinas palaikyti gyvam patriotizmui. (...) Ant pastatyto kapo kryžiaus turėtų būti toks sakiny: Lietuvi, tebūnie tau pirmaisiais tėvas ir motina, bet virš jų tebūnie Tau Tavo tėvynė Lietuva. (...)

Kiekvienose Šv. Mišiose prašau Dievą laisvės ir pasilikti lietuviams tvirtais, ištvėringais ir kovingais patriotais, o katalikams – katalikais. To maldausiu Dievą ir toj vietoj, kurią man paskirs dangiškasis Teisėjas. Ypatingai karštai maldausiu Dievą, kad jis padėtų išaugti jaunimui sąžiningais ir kovingais lietuvišiais patriotais.

Mano akis ir krūtinę prašau užpilti lietuviškąja žemele, kurią esu gavęs iš savo tėvynės Lietuvos.

Visų lietuvių prašau maldos už mano sielą. Jei kas mano laidotuvių proga skirtų kokią auką, prašau skirti Lietuvių fondui ar Lietuvių bendruomenės kultūros fondui pirmiau minėtoms lietuviškais klausimais mokslinėms knygoms leisti.¹⁹

Mykolo Krupavičiaus paskutinis pageidavimas ilsėtis jo taip mylėtoje Lietuvos žemėje, buvo įgyvendintas 2006 m. rugsėjo 23 d. – jo palaikai pargabenti iš Čikagos ir perlaidoti Kauno Kristaus Prisikėlimo bažnyčioje. Tais metais prisimenant jo darbus Lietuvai ir lietuvybei jis po mirties buvo apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordino Didžiuoju kryžiumi.

Perlaidojimo ceremonijoje arkivyskupas Sigitas Tamkevičius kalbėjo: „Prelatas Mykolas Krupavičius sugrįžo į Tėvynę, kurią mylėjo labiau už tėvą ir motiną (...). Turėdami prelatą Mykolą Krupavičių savo tarpe, kasdien galėsime iš jo mokytis mylėti Lietuvą. Mokysimės dirbti jos labui, nebėgti iš jos ir nepriekaiš-

tauti, kai bus sunku. Prelato Mykolo Krupavičiaus kapas liudys, koks nuostabus gali būti žmogaus gyvenimas, kai jis statomas ant Kristaus Evangelijos pamato. Jo nebus galima pasisavinti nei Bažnyčiai, nei kuriai nors politinei grupei, nes prelato Mykolo Krupavičiaus darbai teisėtai priklauso visai Lietuvai.“²⁰

IŠVADOS

Iš tiesų, ne tiek daug tokių asmenybių kaip prelatas Krupavičius, kurių veikla būtų palikusi tokius gilius pėdsakus tiek kaip kunigo, Bažnyčios mokymų aiškintojo, tiek kaip žurnalisto, visuomenės veikėjo, socialinių klausimų kėlėjo ir sprendėjo, politiko, demokratijos, lietuviybės gynėjo, lietuvių Tautos ir Lietuvos išsivadavimo iš nacių ir bolševikų jungo organizatoriaus ir vykdytojo, ir kartu kaip nepaprasto kuklumo ir nesavanaudiškumo žmogaus. Jis vienas iš nedaugelio tų

tikrų krikščionių – katalikų, kuriems krikščionybės mokymas, popiežių enciklikos buvo ir praktinės veiklos savo Tautos, nepriklausomos Lietuvos labui kelrodės. Jis savo veiklos nuostatoms pagrįsti ir stiprybės veiklai sėmėsi ne tik iš garsiausių filosofų, ekonomistų, sociologų traktatų, bet ir iš Bažnyčios bei jos tėvų darbų ir minčių. Jis buvo vienas pirmųjų, bent mūsų Tautoje, sugebėjusių apjungti dvasinius ir materialinius siekius Doros, Laisvės, Demokratijos ir pažangos labui.

Literatūra ir nuorodos

- ⁸ Mykolas Krupavičius. *Apie visuomeninį darbą*. – Kaunas, 1928, p. 60.
- ⁹ Algimantas Liekis. *Nenugalėtoji Lietuva*. T. 5. *Lietuvių pogrindžio vadovybės okupacijų metais (1940–1953 m.)*. – Vilnius: Margi raštai, 2002, p. 10–11.
- ¹⁰ Algimantas Liekis. *Nenugalėtoji Lietuva*. T. 6. p. 392–393.
- ¹¹ Plačiau apie VLIK'o pastangomis parengtus „Lietuvos ūkio atstatymo planus“ Algimanto Liekio monografijoje: *Nenugalėtoji Lietuva*, p. 215–380.
- ¹² Konferencijos medžiaga išspausdinta: Algimantas Liekis. *Nenugalėtoji Lietuva*. T. 6, p. 420–476.
- ¹³ Baden Badeno pasitarimas ir jame priimti dokumentai pateikiami knygoje: Algimantas Liekis. *Nenugalėtoji Lietuva*. T. 6, p. 594–669.
- ¹⁴ Algimantas Liekis. *Nenugalėtoji Lietuva*. T. 6, p. 741.
- ¹⁵ LYA. F.K.–1. Ap. 49. B. 148. L. 103; B. 844. L. 27–33; 179; D. Juodis. Sovietinio saugumo veikla prieš lietuvių pabėgėlius Vokietijoje 1945–1990. // *Genocidas ir rezistencija*. 2005, Nr. 2 (18), p. 76–77 ir kiti.
- ¹⁶ Mykolas Krupavičius. Džiaugtis ar liūdėti. // *Draugas*, 1963 m. rugpjūčio 23 d. 17. Mykolas Krupavičius. Lietuviybės išlaikymo klausimu. // *Draugas*, 1966 m. lapkričio 15 d.
- ¹⁸ Memorandumo vertimo į rusų kalbą variantas saugomas LYA. Ap. 1. B. 120. L. 141–151.
- ¹⁹ Mykolas Krupavičius. Testamentas. // Petras Maldeikis. *Mykolas Krupavičius*. – Čikaga, 1975, p. 386–387.
- ²⁰ Kauno arkivyskupija, Arkivyskupo Sigitos Tomkevičiaus SJ kalba, 2002 05 10. // Internetinė prieiga: www.lcn.lt